

Bertsoari neurria hartzen

Miren Amuriza, Andoni Egaña eta
Maialen Lujanbio

■ Miren Rubio Iturria

Kazetaria

Norbere doinu eta neurrian aritu dira Miren Amuriza (Berriz, 1990), Andoni Egaña (Zarautz, 1961) eta Maialen Lujanbio (Hernani, 1976) bertsolariak *Bertsolaritzaren azterketa soziologikoa 2015-2018* ikerketako emaitzak aletzen. Datu batzuk harrigarriak egin zaizkie, beste batzuk argigarriak: lau bertsolaritik bat soilik da emakumezkoa, bertsozaleen ia laurdena dago genero kuotak ezartzearen kontra, zirkuitu berriak loratu ahala dibertsifikatu da plaza, txapelketak ezbaian daude... Bizipenekin erkatu dituzte, susmoari izena paratuz sarri. Eta, datuak ispilu, etorkizunera begira aritu dira euren burua plazan irudikatzeko.

Hiru belaunaldi gurutzatu dira solasaldian, beraz. Biderik luzeena egina du Andoni Egañak: Euskal Herriko Txapelketa Nagusiko lau txapelen jabe, 1990eko hamarkadaz geroztik bertsolaritzaren ordezkari nagusietako bat izan da, bertsokerari egindako ekarpenegatik nahiz bertsolaritzaren egituratzean eta hausnarketan egindako lanagatik. Egungo bertsokera, aldiz, bi txapel buruan dituen Maialen Lujanbioren ahotik eta ahaleginetik etorri da. Estilistikoki zein edukien aldetik, berari zor dio bertsolaritzak egungo molde. Euskal Herriko txapela jantzi duen lehen emakumea

ere bada. Miren Amurizak du ibilbiderik laburrena, baina ez horregatik munta gutxiagokoa: plazarik plaza dabil bere gaitegi eta moldeetatik abesten, belaunaldi gazteagoen kide. Bertso-eskolako irakasle eta eragile ez ezik, Bertsozale Elkartearen genero taldeko partaide ere bada.

Uxue Alberdi bertsolari eta idazleak *Kontrako eztaarritik* liburuan jasotako hamabost emakume bertsolarien lekukotzek ere zeharkatu dute solasaldia. Ikerketak osatutako argazkiari ahotso ipini diolako liburuak, Amurizak, Egañak eta Lujanbiok nola.

BERTSOTIK IZAN ETA ERAGIN

Bertsolaritza gizarte mugimendu gisa ulertu behar dela ondorioztatu du ikerketak, kultur diziplina bat ardatz, estrategia soziokultural propio bati esker garatu eta hedatu delako. Zuen burua gizarte mugimendu bateko kide gisa ikusten duzue?

Maialen Lujanbio: Definizio horrek oso eroso sentiarazi ninduen, hala zen zerbaiti izena jarri baliote bezala. Bertsolaritza zaila baita definitzen: euskalgintzan dago, baita kulturgintzan ere, eta, era berean, herrigintzan. Eta horren hurrengo deitura gizarte mugimenduarena litzateke. Ze ikerketaren definizio teorikoak dio mugimendu eraldatzailea dela gizarte mugimendua, eta bertsolaritzak badu eragin hori. Horren parte sentitzen naiz ni, *gintza* horri lotuta beste ardura batzuk ditudalako eta beste zerbaitetan ere ari garelako gure edukiekin, jokatzeko moduekin, funtzionatzeko erarekin, jardun ekonomikoarekin... Zentzu horretan, gizarte mugimenduaren ideiarekin nahiko identifikatuta sentitzen naiz.

Zuek ere eroso gizarte mugimenduaren definizioarekin?

Andoni Egaña: Hasierara jo behar da hori ulertzeko. 1986ko martxoan jokatutako Euskal Herriko Txapelketa Nagusia oso arrakastatsua izan zen: Donostiako Balda frontoitik Belodromora pasa ginen, 2.000 entzuletik 8.000-9.000ra, eta hedabideek lehen aldiz egin zioten jaramon. Horren ondoren

izandako gogoetatik dator mugimendua eratzearena, bi bide aurkeztu zitzaizkigulako: bata zen kultur proiektu bat lantzea, eta bestea zatekeen momentuko arrakasta ustiatu eta pilota enpresek egin zuten antzekoa egitea, alegia, finalerdia iritsitako hamaseiak koadroetan banatu, herriz herri ibili... Enpresa bat edo sindikatu bat ere sor genezakeen. Baina, ez enpresa ez sindikatu, gurea kultur proiektu bat zela erabaki genuen.

Miren Amuriza: Definizio hori irakurtzean konturatu nintzen bertsolaritzak ematen zizkidala beste militantzia esparru batzuek eskaintzen zizkidaten gauza berberak, ordura arte

«Bertsolaritzak ematen dizkit beste militantzia esparru batzuek eskaintzen dizkidaten gauza berberak: eragiteko espazio bat, gu baten parte izatea eta hortik nire ahotsa ere eraiki ahal izatea»

Miren Amuriza

ez nituenak hain garbi identifikatzen. Eta dira: eragiteko espazio bat, gu baten parte izatea eta hortik nire ahotsa ere eraiki ahal izatea. Bertso-eskola bateko kidea naiz, eta herrian eragile aktiboa izateko eta beste eragileekin batera mobilizatzeko gaitasuna duela ikusten dut. Eskala txikian da hori, baina eskolaz eskola biderkatzen da. Eta, bestetik, emakume bertsolari moduan ere sentitzen naiz kolektibo baten parte, sortu dugulako

pentzatzeko, esperientziak trukatzeke eta eragiteko espazio bat. Sortzaile moduan ere eskaini dit espazio bat, bai bertso-eskolan eta baita emakume bertsolari moduan ere.

Lujanbio: Andonik esan duenaren ildotik, egia da nire belaualdiak edo Mirenenak oso egina jaso dugula gutasun hori, eta oso gure sentitu izan dugula. Eta badirudi hori beti izan dela horrela. Ez. Oso bisio handi eta egokiarekin egindako hautu baten emaitza da, bertsolaritza kultur mugimendu bezala ulertu izanaren emaitza. Beste kultur adierazpide

batzuek ez dute gutasun eta proiektu komun bat. Askoz indibidualistagoak dira edo askoz gehiago daude artearen eta norbanakoaren garapenean kokatuak. Kulturgintzan oso bakana da bertsolaritzak duen kultur proiektu eta mugimendu izaera hori.

BERTSOTAN EUSKARARI ETA KULTURARI LOTU

Proiektu soziokulturalari esker, izaera propioa lortu du bertsolaritzak, ikerketaren arabera. Aparteko gizarte mugimendua da. Horregatik, euskararen aldeko mugimendurekin bertsolaritzak duen loturari erreparatzen badiegu, zera dio: lotura estua izan arren, bi mugimendu diferente direla. Zenbaterainokoa da, baina, bi mugimendu horien arteko autonomia? Aparteko mugimenduak dira?

Egaña: Nik ere independente ikusten ditut. Baina egia da ez dugula bertsotan egiten plazer estetiko hutsez. Komunitate linguistiko baten parte sentitzen gara, eta, gure lehengaia euskara denez, derrigor euskararen munduan ibili behar. Miren Artetxe bertsolaria tesia amaitzean da bertso-eskolek inguruko hizkuntza komunitatean duten eraginaz, eta erakusten du bertsolariok ezin dugula euskaratik aparte bizi. Esaterako, futboleak jokatzeko duen gazteak, entrenatzaileak euskaldunak izanda ere, entrenamendua eta gero euskaraz egin lezake edo ez. Ezin da jakin. Bertsotan dabilenak, aldiz, badirudi baietz. Lehengaia hizkuntza denez, hizkuntza horri atxikimendua eta jakin-min moduko bat eransten zaizkiola.

Euskara bizien dagoen lekuetan bertsozale gehiago dagoela dio ikerketak, eta euskara ahulagoa den lekuetan bertsolaritzak «hizkuntzaren abangoardia lana» egin izan duela. Ados?

Lujanbio: Bertsolaritzara hurreratu nahi duenak euskaraz eta euskaratik hurreratu beharko duelako.

Baina, euskarazko antzerkiak ere bete zezakeen funtzio hori, eta ez du betetzen, ez hain nabarmen, bederen.

Lujanbio: Badaudelako beste elementu batzuk tartean. Batetik, *gintzaren* ezaugarri merke, erraz eta eskuragarriak: ez duzu ezer behar bertso-saio bat antolatzeko, ezta jende askoko alde aurretiko entsegurik ere, eta euskaraz gozatzeko edozeinek egin edo saiatu dezakeen zerbait da bertsoa. Gazte jendearentzat bada horregatik erakargarria, norbere buruaz hitz egiteko erreminta bat delako bertsoa. Eta, bestetik, antolakuntzak eta bertso-eskolak leku guztietan daude.

Hala ere, esango nuke predikzio guztien kontrakoa dela lortu dugun zabalkundea. Orain dela urte batzuk ez zen pentsatuko ere gaur egungo euskal kulturaren erreferente nagusietako bat izango zenik bertsoa, ezaugarri horiek izanda ere.

Bertsolaritza osasuntsu baitago. Ikerketaren arabera, beste euskal kultur adierazpideen pare kontsumitzen da: antzerkira edo kontzertuetara adina joaten gara bertso-saiotara.

Amuriza: Euskararenarekin lotuta ikusten dut hori. Euskararekiko atxikimendua edo kontzientzia zioa eskaintzen dugu bertsoaren bidez, praktikan ari garelako hizkuntza erabilgarri bat, espresibo bat... eskaintzen. Baliagarria izan daitekeen tresna bat da bertsoa. Eta uste dut gaztetxoaren artean betetzen duela funtzio hori: euskara batutik euskalkirako zein euskalkitik euskara baturako jauzia egiteko aukera eskaintzen die, esaterako, edo, kaleko hizkeratik aparte, beste maila batean dagoen euskara bizi bat. Tebistan ez daukate halako erreferenterik. Bertsoetatik jasotzen dute euskara hori. Horregatik kontsumitzen dute bertsolaritza hemengo nahiz kanpoko musikaren moduan.

Egaña: Gainera, besteen mailan egotea ahalbidetzen digun beste ezaugarri bat du bertsoak: 25-40 segundoko pilula bat da. *Live* kultura honetan, non dena azkar pasatzen den, oso egokia da. 25 segundotan hasi eta bukatzen dugu, eta kontsumitzailearen eskema mentaletarako interesantea da hori.

Bai, baina bertsoa hitza da, eta irudia gailentzen den garai hauetan, ez dirudi kontsumitzailearen eskema horietara errenditzeko forma egokiena denik.

Egña: Irudia izatez badu bertsoak. BECeko azken Txapelketa Nagusian pantailak jarri ziren, esaterako, eta diferente ere pertzibitu zen saioa. Bertsoak ondo eginez hasi zen Maialen, baina jendeak uste zuen pixka bat txarragoak zirela bere tentsio aurpegiagatik.

Lujanbio: Bai, baina jardun arruntean irudia ez da inportantea. Bertsoa hitza da eta *a cappella*, gainera. Ikuskizunaren munduko parametroetan, pronostiko guztien kontrakoa da bertsoaren arrakasta.

ERMITA ATARIETATIK HIRIRA

Euskal Herriko biztanleen hamarretik sei hirigunean bizi arren, bertso-saioen erdia baino gehiago antolatzen dira landa eremuan, ikerketak dioenez. Desoreka dago. Bertso-laritzaren kaletartze fasea amaitu gabe dagoen seinale da?

Egña: Azken 30-40 urteak aintzat hartuta, oso hiritartuz goaz, nahiz eta oraindik desoreka izan. Ni hasi nintzenean, orain dela 35 urte, askoz ere *Land Rover* gehiago zeuden saioen atarietan, askoz ere gizonetzko gehiago, janzkera ilunagoak... saio gehienak landaguneetan zirelako. Egun, aldiz, Maialenek eta biok Getxon egiten ditugu bertso-saio gehien.

Baina, egia ere bada beste jardun batzuetan ibili naizenean gehiagotan aritzen naizela hiriburuetan. Orain, esaterako, Korrika Kulturalarekin nabil *Enkarguz* ikuskizunarekin, eta

«Bertsoa hitza da eta *a cappella*, gainera. Ikuskizunaren munduko parametroetan, pronostiko guztien kontrakoa da bertsoaren arrakasta»

Maialen Lujanbio

jada Iruñean, Tuteran, Gasteizen, Bilbon... izan naiz. Bertso-tan ere iristen zara leku horietara, baina ez proportzio berean.

Horrek zerikusia du sarearekin. Alegia, saio bat ez da zerotik kantatzen. Getxon hainbestetan kantatzearen arrazoia da oso potentea dela Algortako bertso-eskola, eta denetariko saioak antolatzen ditu Sopelan, Getxoko portu zaharrean, jazzaldian, Erromon... Sarea behar duzu.

Amuriza: Kontuan ere hartu behar da bertsoa ez dela ia inoiz isolatuta egoten. Askotan izaten da beste *liturgia* edo jai batzuen parte, eta ohitura horiek aldatuz joateak aldaraziko du zirkuitua ere. Esaterako, lehen Berrizko auzoetako jaietan ermita bakoitzean egiten zen meza osteko bertso-saioa. 5.000 biztanleko herria da Berriz, ez bereziki bertsozalea, eta bost bat ermita ditu. Bertso-saio horiek urrituz doaz. Era berean, lehen existitzen ez ziren saioak ditugu orain. Martxoaren 8aren bueltan, esaterako. Azken batean, gu geu mugitzen gaituzten motiboak aldatu ahala joango gara inguruneak ere aldatuz.

Lujanbio: Kontrako norabidean begiratuta, desoreka baino, hiria ere irabazten ari garela pentsa liteke. Iruñerrian, Bilbon, Getxon... saio pila bat egiten dira. Normalizatzen ari gara. Gainera, beste kultur jardunak iristen ez diren leku pila batera iristen da bertsolaritza. Kontzertuak edo antzerkia iristen ez diren herri-zirkuitu bati eusten dio bertsolaritzak bertso-poteo, bertso-afari, kuadrilla afari eta halakoekin. Leku askotan dagoen kultur aktibitate sarrienetakoa eta gutxienetakoa da bertsolaritza. Eta, hori galdu gabe, hiria ere bereganatzea gauza ederra da.

Egaña: Egia esan, desoreka hori aipatzean, harritu egin nintzen, nire pertzepzioa zelako asko hiritartzen ari ginela eta dezente galtzen landagunea. Goizeko bederatzi terdietako mezetara joan eta gauerdia arte bueltatzen ez zinen saio gutxi daude orain. Meza osteko prediku gutxi kantatzen ditugu jada. Aldaketa hori bizi izan dut nik, jendearen bizimodua aldatzearekin batera.

Interesantea da landaguneko saio txikiei eustea, gainera, lekzio onenetakoa delako bertsolariontzat: gaur BECen 14.000 pertsonaren aurrean arituko zara, eta bihar Arantzako ehiztarien elkartean izango zara 40 lagunen aurrean. Hainbestekoa ere ez zarela konturatzeko ezin hobeto.

Plaza guztiak ez dira bertsolarientzako berdinak. Hala dio Oihana Bartra bertsolariak *Kontrako ezta* liburuan: «Bertso munduan estatusa ematen du Aian edo Altzon kantatu izanak, eta ez Bilbon edo Santurtzin».

Lujanbio: Gure bertsolaritza tradizionalak eta bertsokera molde horrek baditu katedral batzuk, Aiakoa eta Altzokoa izan litezkeenak. Baina gaur egun Bilbo ere bada katedral bat; Aste Nagusiko Santiago plazako saioa, adibidez. Iruñeko Bertso Aroa beste katedral bat da, saio jendetsuak direlako, gustagarriak, guretzako barrura begira ere inportanteak. Esango nuke elkar komunikatzen duten geruza edo zirkuitu diferenteetan daudela plaza mugarri diferenteak.

Egaña: Niretzako Bilboko Santutxuko saioa ere bada Altzoko saioa bezain katedral, esaterako. Plaza horietan beste kultur adierazpideetako sortzaileak egoten direlako entzuten.

Lujanbio: Hala ere, ulertzen dut zer dioen Bartrak. Guk ere hori elikatzen dugu, plaza askori ematen diogulako askotan benetan baino gehiagokoa den *erredoble* bat. Zergatik? Gauza askok dute zerikusia. Aiako plaza, esaterako, jendetsua izateaz aparte, ederra da fisikoki. Bete egiten da. Eta baditu tradizioari lotutako elementuak, halako esentzia kutsu bat.

Amuriza: Nik ez dut sekula kantatu Aiako plazan. Baina uste dut gauza asko gurutzatzen direla hor. Egia da gutxi zaretela saio guztietan funtzionatu dezakezen bertsolariak. Baina, hori onartuta ere, Aiako edo Altzoko irizpideak zein izaten diren aztertu beharko genuke. Ze, seguru aski, Iruñeko Bertso Arokoak kabida emango dio bertsolari profil zabala-go bati Aiakoak baino. Katedral batzuetan atea estuagoa da besteetan baino.

Egaña: Agin Laburu bertsolaria Algortara eramanez gero, agian bere potentzialitateak ez du hain ondo funtzionatzen. Plazetako kanona zein den garrantzitsua baita. Beti egon da horregatik bertsolari batzuekiko mesfidantza, boladan boladakoa, lekuan lekukoa, eta batzuk kanpoan uzteko erraztasuna izan da.

EZ FIDATZEKO BERTSOZALEA

Bertsozaleekiko mesfidantza puntu bat ere badago ikerketako zenbait elkarrizketaturen artean. Izan ere, bertsozaleen %14k soilik dute euren burua bertsozale sutsutzat. Gainontzekoak bertsozaleak zein oro har kulturzaleak dira. Gehien-go hori «ez hain fidatzeko» publikoa dela dio elkarrizketatuetako batek, «esnobismoak erakarrita» zaletu direlako.

Egaña: Irakurketa hori ezin da egin, errespetu gehiago zor zaio jendeari.

«Bigarren boom garai batean gaude, eta oso interesantea iruditzen zait gertatu den plazaren dibertsifikazioa. Gaur egungo dibertsifikazioa naturalagoa da, sare naturalagoetatik abiatzen delako»

Andoni Egaña

Lujanbio: Kultur erreferentzia zabalagoak dituzten bertsozaleak izatea ona eta osasungarria da. Garai batean homogeneoagoa zen bertsozalea, eta, zalea bazen, sutsua zen. Esango nuke Xabier Amurizaren eta Andoniren garaitik aurrera zabalduz joan dela hori, bertsoa beste kultur jardunekin elkarlanean jartzeko interesagatik.

Esaterako, nire bertso-eskolako jendea oso bertsozalea zen, baina haietako gehienekin zaila egiten zitzaidan nik neuzkan beste kezka batzuk konpartitzea. Gure gazte belaunaldia plazaratu zenean, etena ekarri zuen, bertsoaren tradizioetik

baino bestelako kultur erreferentzietatik hurbilago geundelako. Beste mundu bat genekarren. Ez dakit zehazki hori izan ote zen galbahea, baina bertsolari tradizionalenek ez zuten plazan jarraitu, eta gainontzeko guztiak plazaratu ginen.

Egoera horrek zerikusia du gaur egungo bertsozaleen egoerarekin. Nire ustez normala da gugana datorrena gu bezalako izatea.

Egaña: Huskeria bat da, baina aurrekoan *Berria*-ko zutabeetan idatzi nuen bertsoa utzi duten gehienek izengoitia zutela. Ze bere burua izengoitiz izendatzen duena mundu jakin batek dator, eta horiek beste mundu batekin egin zuten topo. Publikoa gero eta ezpalduagoa dago, Joxerra Garziak esaten duen bezala.

Amuriza: Askoz ere aukera gehiago zabaltzen dizkigu bertsolari publiko mota horrek. Talaia diferente baten aurrean jartzen garen neurrian, beste erregistro batzuk exijitzen dizkiozulako zure buruari. Bertsokera diferenteak egin ahal dira eta kabida ematen die bertsolari mota gehiagori. Prestigio korrelazioa aldatu egiten da, gainera. Guri gertatu izan zaigu hori espazio feministetan: badaude feminismitik bertsolaritzara gerturatu diren zaleak eta ia bakarrik emakume bertsolariak ezagutzen dituzte. Asko aldatzen du horrek jokia, plazak eta erreferentzialtasuna konpartituago eta banatuagoa geratzen delako.

Egaña: Hori ere lotuta dago oraingo egoerarekin. Bigarren boom garai batean gaude, eta oso interesantea iruditzen zait gertatu den plazaren dibertsifikazioa. 1980ko hamarkadaren bukaeran eta 1990ekoaren hasieran arlo diferenteetan gertatutakoek ekarri zuten boom bat: 1986 eta 1989ko txapelketen arrakastak, hedabideen bultzada, Fermin Muguruzak eta Negu Gorriak taldeak Anjel Mari Peñagarikanoren eta bion bertsoa grabatu izana... Baina, arrakastaren eredu hori monolitikoagoa zen. Jaialdi handiak ziren, sei edo zortzi bertsolarirekin eta milaka pertsona entzuten. Eredu hori zegoen bakarrik. Bertso teorik, esaterako, apenas. Horregatik esaten dut oraingo dibertsifikazioa ongi iruditzen zaidala.

Ikerketak baitio bigarren boom hau bertso-saio txikien ugaritzearen ondorioa dela.

Egaña: Bai, sanoagoa da. Gaur egun dagoen dibertsifikazioa naturalagoa da, sare naturalagoetatik abiatzen delako. 1990eko hamarraldian bertso-saioak antolatzen ziren bertsolaritza modan zegoelako. Zarauzko arraun taldeak deitu eta arrakasta zuen saioak. Baina, bertsolaritzaren sare horretatik kanpo antolatzen ziren saioetako asko, eta kontrolagaitzagoak ziren.

Amuriza: Plazaren dibertsifikazioari ikusten diodan arriskua da plaza jakin batzuetara akomodatu zaitezkeela bertsolari moduan. Bakoitzak badaki zein den bere eremu eroso, eta hortik kanporako saioetara irteteko nagitasuna izan dezakezu. Norbanakoaren ardura da hori, hala ere. Eta, bestetik, zenbat eta zirkuitu gehiago sortu, arrisku gehiago egon daiteke elkarrengandik urruntzeko. Bertsolari kopurutxo bat egongo da zirkuitu batean eta beste batzuk beste batean, elkarren berri izan gabe. Uste dut hori neurri batean jada gertatzen ari dela. Eta hori ez gertatzeko ardura denona da, batean zein bestean dabilenarena: bertsolaritzan gabiltzanok jakin behar dugulako zer ari den gertatzen hain geuretzat ez ditugun espazioetan.

Elkarren berri behar bezala ez duten bi zirkuitu baldin badaude, sarea saretzen ari dela esan daiteke?

Lujanbio: Espezializazio moduko bat dago, oraindik ere puntuala dena. Bi zirkuitu edo ertzei begiratzuz gero, demagun: *Ez da kasualitatea* edo giro feministako saioak ertz bat balira, eta beste muturrean baleude egun pasak edo baserri giroko saioak, elkarren arteko inkomunikazioa egon daiteke.

Hala ere, masa nagusia bi ertzen erdian dago, eta batzuetan alde batera edo bestera jo arren, interkomunikatuta daude. Mutur horietan dabilen jendea nahasten da beste zirkuituetan. Baina egia da estilo edo korrante batzuek ez dutela elkarren berri.

Egaña: Zarauzko koplak txapelketaren arrakasta nahasketa horretan datzala uste dut. Millan Telleria eta Oihane Perea

elkarrekin jartzean, esaterako, izen batzuk aipatzearren. Ze Millan Telleriak egiten dituen saioak landa eremuetan egingo ditu, egun pasa tankerako horiek. Oihane Perek ez ditu hala-koak egingo, eta gutxiago Gipuzkoako landa eremuan. Bertso Egunean akaso izango dute elkarren berri, baina bestela Zarauzko koplak txapelketan elkartuko dira. Baina, egia da muturretan hori gertatzen ari dela, baina muturretan bakarrik.

Amuriza: Nik uste naturala ere badela hori gertatzea. Kontua da elkarren gutxiespenik ez egotea, alde batean zein bestean. Seguru asko aurreiritzi asko dago, eta baita elkarren ezezagutza ere.

Lujanbio: Dena den, bertsolaritzak ezaugarriren bat izan badu, nahaste hori izan da. Millan Telleriak eta Oihane Perek topo egiten duten lekua da bertsolaritza. Eta izugarritzko zortea da hori guretzat. Ni bezalako Hernaniko neska batentzat Andonik aipatutako Arantzako ehiztarien bertso-bazkarira joan ahal izatea, esaterako, izugarritzko aukera da. Aberastasuna da, irakaspen bat.

Baina, egia da nahaste hori beti izan dela giro jakin batzuetan. Ze, lehen emakumeen saiorik ez zegoenez, guk joan behar izaten genuen beti beste aldera, eta ertz hartan egiten genuen topo. Horrek esan nahi du elkargunerako topalekua zentroan eta aldamen jakin batean egon dela. Orain beste aldean ere sortzen ari da zirkuitu bat, guk bere garaian gartzetxeetan egin genuen moduan. Eta, ondorioz, orain hori ere orekatu behar da.

JUSTIN BIEBER, LEHIA ETA AITORTZA

Euskal Herriko Txapelketa Nagusiak erakartzen du jende gehien, eta zer erranik ez finalak. Urtean zehar bertso-saioetara joan zen publikoaren %10 inguru soilik zen Txapelketa Nagusiko finala entzutera joandakoa, ikerketaren arabera. ‘Ez fidatzeko’ jendea nagusi.

Lujanbio: Aparteko egun, gune, modu... bihurtu da finala, eta ez dut txarrera esaten. Ez fidatzeko jendea etortzen bada, etor dadila. Gogoratzen naiz nola gure Bilboko lagun batek kontatu zidan bere 15 urteko alabak, Justin Bieberren posterak gelan dituenak, ilea plantxekin lisatzen ari zen bitartean esan ziola telefonoz bere lagunari BECera joango zela, lehenengoz. 15 urte, Bilboko neska gazte bat.

Beraz, zenbatetik du finalak euskal komunitatearen ospakizunetik, ikerketak dioen bezala, edota 'ebentotik'? Justin Bieber zara egun horretan, Maialen?

Lujanbio: Ez nuke hala izan nahi...! Dena den, ni ere banago arduratuta Txapelketa Nagusiaren etorkizunarekin, edo bide horrek eman dezakeenarekin. Egia da eztabaida hori

'klasikoa' dela gure artean, arrakastarekiko oso zuhurrak izan garelako elkarte eta mugimendu modura. Baina, era berean, egia ere bada Euskal Herrian, euskararen munduan eta kulturaren, oso gauza gutxi daudela hain jendetsuak eta arrakastatsuak. Uko egin behar diogu dugun gutxi horri? Horrek ematen duen zabalbundeari, bertsolaritzaren sozializazioari, erakusleioari? Akaso ez gaude luxu horietarako. Gure errealitate gordina ikusita, akaso hori eta beste guztia beharko dugu.

«Ni banago bereziki kezkatuta finalak hartu duen dimentsio eta ebentotasunarekin. Ze berez zerbait kreatiboa egitean datza txapelketa. Jendeak ez badu ulertzen zertarako diren eta zergati bat dutela, larria litzateke»

Maialen Lujanbio

Baina, hori jakinda ere, ni banago bereziki kezkatuta finalak hartu duen dimentsio eta ebentotasunarekin. Ze berez zerbait kreatiboa egitean datza txapelketa, eta sorkuntza horren bidez herrigintzari, euskalgintzari eta kulturari gure aletxoak jartzen diogu. Beraz, kezagarria izango da sorkuntza eta herrigintza

funtzio hori estaltzen badu ebentotasunak, eta jendea lehiagatik bakarrik etortzen bada gu ikustera. Kendu gabe lehiak baduela bere erakarpena eta txapelketa horregatik ere badela erakargarria. Baina, jendeak ez badu ulertzen txapelketak zertarako diren eta zergati bat dutela, larria litzateke.

Horregatik, igual hurrengo finala ez dugu BECen egin behar edo, esaten den bezala, San Mamesen. Akaso kontrako norabidean joan behar dugu, eta, entzuleak galduta ere, Iruñean, Baionan... beste lurralde batean egin, ereiten jarraitzeko.

Ikerketak eztabaida horixe islatzen du. Ez bakarrik Euskal Herriko Txapelketa Nagusiarekin, baizik eta txapelketek oro har hartu duten zentralitatearekin. Txapelketei «alternatibaren bat» bilatu behar zaiela diote elkarrizketatuetako batzuek.

Egaña: 1997an pentsatzeko jardunaldi sakon batzuk egin genituen, eta erabaki genuen txapelketak antolatuko genituela baldin eta bere funtzioa betetzen bazuten. Esaterako, 1995eko Gipuzkoako txapelketan bost bat bertsolarik erabaki genuen ez joatea, tapoia egiten ari ginelako bazetorren beste belaunaldi bati. 20 urteko Aitor Mendiluzek irabazi zuen txapelketa hura. Gero, 1998an ikusi genuen txapelketek ez zutela funtziorik izango ez bazen epaimahaikide berriak, gai jartzaile berriak eta abar sortzeko. Herri arteko txapelketa egin zen. Horregatik, lehia bai, baina beti ere oso ondo neurtzen bada zein den lehia bakoitzak betetzen duen momentuko funtzioa.

Nik hartu dudan haserrealdirik handienetako bat 2009ko txapelketan izan zen. Betiko tabernara joan eta betiko kafea hartzen ari nintzela esan zidan batek: «Andoni, makinan 1,82tan hago». Apustu makinetan zeuden txapelketako bertsolarien izenak. Hor ez funtzio ez ezer, lehia hutsa.

Txapelketa Nagusiaren kasuan, ikerketak dio ez dagoela erabat garbi bertsolaritzaren proiektu soziokulturala hedatzeko funtzioa betetzen jarraitzen ote duen, alde batetik,

eta, bestetik, bertsolari eta bertsokera berriei leku egiteko funtzioa betetzen ote duen.

Egaña: Bertsokera berriei dagokienean, behintzat, txapelketak ikaragarriak direla esango nuke. Bertsolariak artistikoki bere maximoa ematen entzutea ikaragarria iruditzen zait. Norbaitek esan dezake maila hori urtean zehar ere eman dezaketela. Ba ez. Prestakuntza maila horri ez dago urtean zehar eusterik irabazten duguna irabazita. Eliteko kirolariak bagina, akaso.

Amuriza: Kontraesan piloa sortzen dit niri lehiak. Bertso-eskolako irakasle modura, beste balio eta moduak lantzen ditugu umeekin. Baina, gero, bertsotan ibilbide bat egiteko, lehiara bideratzen dira. Txapelketa delako bertsolariari maila aitortzeko eta legitimatzeko dugun egitura bakarra. Kontraesan handiak sortzen dizkit horrek. Ze nahi duenak bide hori izatea ondo dago, baina ezin da izan bertsotan ari-tzeko bide bakarra.

Gainera, askoz jende gehiago gara txapelketetan sufritzen dugunak ez dutenak baino. Inguruan ikusten dut zenbat eragiten digun autoestimuan, bertsotarako gogoan... Ez da posible txapelketa txar bat egin eta halako amildegia sortzea. Are gutxiago esaten ari bagara gero eta plaza dibertsifikatua-goak dauzkagula, gero eta aukera gehiago.

Miren Artetxe bertsolariak *Kontrako eztarritik* liburuan dio bertsolari bilakatzeko «beste bideak» ere behar direla, «motelagoak eta bihurriagoak».

Amuriza: Bai, eta badaude moduak. Ze ikusgarritasuna da txapelketak duen abantailarik handienetakoa. Txapelketa on bat egiten baduzu, zirkuituan egongo zara, antolatzaileek eta bertsozaleek ikusi eta ezagutu zaituztelako. Indar mediatiko handia jartzen baita txapelketetan.

Ez dut uste hain zaila denik erakusleiho hori beste esparru batzuetara ere zabaltzea. Esaterako, *Europa bat-batean* edo antzeko saioak antolatzen direnean, indarra jartzen da hor

eta ikusgarritasuna lortzen dute. Beraz, txapelketatik kanpo dauden beste zirkuitu eta jardunei ere jar dakieke fokua, prestigioa emateko.

Egaña: Ados horrekin. Baina txapelketei funtzio garbia ikusten diet nik: artistikoa, batez ere. Gainera, txapelketarik gabeko jardun bat feudalagoa litzateke. Xabier Amuriza bera izan zen izan zena txapelketak irabazi zituelako, eta irabazita ere dudan jartzen zuten klasiskoenek. Txapelketak jokatu ez balitu...

Amuriza: Bai, baina beste aukera batzuk ere behar ditugu, ezin delako egun txapelketa izan bertsolari bihurtzeko bide bakarra.

Lujanbio: Bai, zurekin bat nator. Guk geuk ere elikatu eta sinistu behar dugu hori. Txapelketara ez joatea erabakiz

gero, bilatu behar dira beste zirrikitu eta zirkuitu batzuk. Gero, jakina, gure komunikazio erremintak eta abar eskaini beharko dira hori prestigiatzeko. Baina, norberak ere egin behar du lan hori.

Bestetik, txapelketak ere nola bizi ditugun berrikusi beharko genuke, pertsonalki zein kolektiboki. Akaso gehiegi jartzen dugu txapelketaren gain. Eta, noski sufritu eta gaizki pasatzen dugula, dudarik gabe!

Hala ere, esango nuke txapelketa ez dela lehiaketa arrunt bat, kirol norgehiagoka baten modukoa. Nik benetan sinisten dut inor ez doala bakarrik lehiatzera: gure buruarekin borrokatzera goaz, kreatiboki ahalik eta ondoen egitera, eta horren emaitza lehian aurrera egitea izan dadila nahi dugu. Ez da hainbeste txapela irabaztea, baizik eta lana ondo egitean datza. Gauza ederrak ginez irabazi nahi duzu txapela. Eta

«Ez da posible txapelketa txar bat egin eta halako amildegia sortzea. Txapelketatik kanpo dauden beste zirkuitu eta jardunei ere jar dakieke fokua, prestigioa emateko»

Miren Amuriza

aitortu behar zaio badagoela plazer estetiko bat, bere sufri-
mendu eta aje guztiekin: zure onena ematearen plazera, bes-
tela sortzen ez dena. Oraingo, behintzat, gure sorkuntzaren
gorena txapelketetan ematen da, zoritxarrez edo zorionez.

Modu horrek ere ez al du sorkuntza jakin bat eta modu jakin bat bideratzen?

Lujanbio: Bai, dudarik gabe. Nire ustez txapelketa da bertso-
tan egiteko modu bat. Aparteko bertso genero bat, ez dauka-
na beste generoekin askotan harreman handirik.

BERTSOLARI AUTENTIKOAK ETA GENEROA

**Euskal Herriko Txapelketa Nagusiko azken finalean ezta-
baida piztu zen bertsokeraren inguruan. «2017ko txapel-
keta nagusian *zirtolariak* eta haien *naturaltasuna* gorai-
patzen zuen iritzi-korrontea esanguratsua izan zen, adi-
bidez», dio Uxue Alberdik *Kontrako ezta-ritik* liburuan.
Twitterreko Patxi Bakallo trollak ere islatu zuen eztabaida
hori sare sozialetan.**

Amuriza: Adierazle bat izan zen Patxi Bakallo trolla, ez ba-
karririk broma bat. Gaingidutzat jotzen genuen diskurtsoa
oraindik ere badagoela erakutsi zuen: naturaltasunarena,
zirtolariena, *arranke*a behar duela bertsolariak, azkartasuna...

Egaña: Jarrera ‘artzat’ har daitezkeen ezaugarriak, alegia.
Baina, hori beti gertatu dela esango nuke. Tradizioaren eta
sormenaren arteko oreka da bertsolaritza, eta oreka horretan
beti egongo dira ikuspegi batzuk tradizioa hobetsiko dutenak
sormena baino, eta alderantziz. Orain arte gertatu ez dena
da, ordea, sare sozialetan ematea hori anonimatoaren bidez
eta txapelketa baten atarietan, eragingo zuela jakinik.

**Idurre Eskisabel kazetariak bestelako irakurketa egin zuen
Berria egunkariko artikulu batean Patxi Bakalloz: «Haren**

ildoan dabilzan asko eta askotarikoen inkorrektzio errebol-tan kokatuko nuke. [...] inkorrektzioarena bainoago autentizitatearen eta esentziaren lurrinak baitakarzkit. [...] Autentizitateak, bertsolaritzan bezala jardun publiko guztietan, gizona, maskulinoa baitu eredu bakar, ezinbestean».

Egaña: Bai, artasunaren ikuspegi bat ere bada. Patxi Bakalloren profila gizonetza dela esango nuke. 35-40 urte bitartekoa, gipuzkoarra. Zarautz-Oiartzun-Hernani-Azpeitia artean kokatuko nuke. Herniotik ikusiko genuke.

Lujanbio: Sare sozialek nazio iritzi bihurtzen dituzte tabernetako elkarrizketak, eta, txio bat izanda ere, gure pertzepzioan eragiten dute. Dena den, emakume belaunaldi gazte baten bertsokerarekiko erreakzioa ere bada, eta, txapelketaren kasuan, bertso-molde horren potolotasunerako eta lirikotasun hutserako joerarekiko erreakzioa ere badela esango nuke.

Nerea Ibarzabal bertsolariak are gehiago zehazten du bere ezinegona: «Sentitzen dut badela mutil gazteagoen taldetxo bat, antolatua, erronka jo nahi diguna. Ikusten ditut landu dugun guztiaren kontra, berriro oso lehiakor, oso maskulino... Sumatzen dut badagoela feministen aurkako tentsio bat, erronka bat», dio liburuan.

Lujanbio: Gu gazte belaunaldi bezala sartu ginenean, entzuten genuen: «Hori ez duk bertsoa, ez zakitek kantatzen, ze doinu... Hori ez duk euskara!». Orain gauza paralelo bat gertatzen ari da, baina are erro sakonagoekin. Orain emakume gazte pilo bat ari da plazan sartzen, diskurtso berri batekin. Askori eragiten die zuzenean, ez bakarrik tematikoki, baita bitalki ere. Baditu paralelismoak guk bizi izandakoarekin, baina generoaren konponenteak dauden aldetik, are sakonagoa da.

Amuriza: Baina zuoi, Maialen, jende heldua zen kritika horiek egiten zizkizuenak. Orain gure arteko eta adineko mutilak dira kritikatzeko gaituztenak. Gainera, Andoni, zuk kokatu duzun adin tarte hori baino are beherago kokatuko

nituzke nik. Eta esango nuke diskurtso feministaren kontra-ko erreakzio orokor horretan kokatzen direla.

Emakumeak plazan gutxiengoa zaretela erakusten dute datuek, ordea. Plazetan dabiltzan bertsolarien %20 dira soilik emakumeak. Eta, bertsolari guztien zerrenda hartuz gero, lautik bat da emakumezkoa.

Egaña: Harritu egin naiz datu horrekin, egia esan. Emakume bertsolari gehiago zeudela uste nuen.

Lujanbio: Kontua da emakumeak asko 'okupatzen' duela, emakume bezala. Esaterako, gure munduko gai bat hartzen baduzu bertsolarako: «Joe, zenbat hitz egin duten emakumeen gaiez...». Emakumeak markatuta gaude eta asko okupatzen dugu. Gizon pila bat baldin badago, aldiz, ez dira ikusten, neutroak dira. Horregatik, emakume bertsolarien %25 horrek uste baino gehiagoko pertzepzioa sortzen du.

Amuriza: Gehiago garelako pertzepzio hori ere badago gutako askok presentzia handia dugulako bestelako esfera pu-

blikoetan. Literatura idazten gabiltza, telebistan, zutabeak idazten ditugu, sormen lanak... Ikusgarritasun horrek ere distorsiona dezake plaza-
rekiko ikuspegia.

Eta, bestetik, Maialenen txapelak ere sortzen du halako 'tranpa' bat: «Maialenek irabazi badu txapela, zuek ere ahal duzue, ateak zabalik dituzue», diote. Berdintasun sentzazioa sortzen du, erreala ez bada ere. Ze, bertso-eskoletako datuei begiratzen badiegu, alde nabarmena dago: bertso-eskoletan neska-mutilak erdi eta erdi

«Emakumeak markatuta gaude eta asko okupatzen dugu.

Gizon pila bat baldin badago, aldiz, ez dira ikusten, neutroak dira. Horregatik, emakume bertsolarien %25 horrek uste baino gehiagoko pertzepzioa sortzen du»

Maialen Lujanbio

izaten dira, eta 18 urtetik aurrera emakume bertsolariak %20 izatera pasatzen dira. Beraz, abiapuntua ez da berdina, eta hori ez da kanpotik ikusten. Maialenen figurak engainatzen du.

Diskriminazio positiboa egitea, hau da, plazan berdintasuna lortzeko kuotak paratzea izan liteke horri buelta emateko aukeretako bat. Baina, ikerketan galdeketa egindako bertsozaleen laurdenak dio ez dagoela emakumei leku handiagoa egitearen alde.

Lujanbio: Datu horrek ez nau harritu. Gai horrekin sentibilizatu eta ideologizatu gabeko jendeak ustez zintzotasun batetik esaten duelako 'emakume bertsolari onek' iritsi behar dutela, ez besterik. Alegia, ez dela hainbeste emakumeen kontra daudela, baizik eta lagundu gabe onak badira iritsiko direla pentsatzen dute. Gauza guztiak neutroak balira bezala. Baina, benetako egoera zein den begiratu eta bertso-eskole-tako grafiko katastrofiko horretan dago kontua.

Egaña: Eta, noski, bertsolari ona izatea zer den ere aztertzea da kontua. Garai batean ona zena orain ez delako, eta lehenago ez zena orain bada. Erlatiboa da hori ere.

Dena den, datu horrek ez nau ni ere harritu. Bertsozaleek badiote, tira. Kezkatzen nauena da antolatzaileen sarean daudenek ere hori pentsatzen ote duten. Horregatik, Bertsozale Elkartek erdi eta erdi izatea bermatu beharko luke, bai behintzat berak antolatzen dituen saio guztietan. Egia da Elkartek gauza gutxi antolatzen dituela, baina horietan jada 'erradikala' izango nintzateke.

Horri lotuta, Nerea Ibarzabalek honela dio liburuan: «Bardakit jendeak esaten duela gure adineko neskok merezi baino plaza gehiago dauzkagula eta gure maila bera edo hobeza duten mutilak plazarik gabe daudela». Plazan emakume bertsolariak %20 izanda ere.

Amuriza: Aipatutako joera erreazionario horren barruan kokatzen da. Gure belaunaldiko mutilek eta gaztegoek euren

burua berdinzaletzat daukate. Baina, ez dute ikusten beren abiapuntua eta gurea desberdinak direla. Errezelo hori sumatu dugu, esate baterako, ahalduntze eskolak sortu ditugunean: «Gu baztertzen ari zarete, neskei formazio plus bat ematen ari zaretelako, eta zergatik ez guri». Ez dute euren buruaren irakurketa kritikorik egin. Laguntza nahi badute, lagunduko ditugu, baina ez dizkiegu etxeko lanak egingo. Hori beraiek egin behar dute.

Lujanbio: Betekada sentsazio horrekin dago lotuta. Erdi-mailan dabilzan bertsolarien masa orokor horri begiratzen badiogu, emakume batek askoz ahulagoa eta txarragoa dirudi gizon batek baino. Gizon bat mediokrea izan daiteke, jasan dezakegu. Andre bat, aldiz, ezin da mediokrea izan, jasanezina egiten zaigulako; plaza pila bat ‘betetzen’ duelako. Gizon bertsolari ‘arrunt’ pilo bat dago, baina emakume bertsolari ‘arrunt’ bat ekartzen denean, «Hau ere ekarri dute ba...» esaten da.

Egaña: Gainera, gizon mediokreak ontzat sentitzen du bere burua. Emakume mediokreak ez, derrigorrez izan behar duelako ona. Edade batzuetan areago, gainera. Eta nerabezaroan edo gaztaroan harrapatzen bazaitu horrek, hasten zaren garaian... pentsa!

GIZONAK GIZONEN ALDE

Kuotez gain, aldaketa kualitatiboak ere behar dira parekidetasuna lortzeko, dio ikerketak. Esaterako, kanon eta gus-tuetan. Eta horretan ere generoaren araberako diferentziak atzeman ditu. Adibidez, bertsozaleen hamar bertsolari kuttunenak zein diren galdetzerakoan, gizonek Amets Arzallus aukeratzen dute lehen postuan. Bigarreanean Maialen Lujanbio. Ondoren ez dago beste emakume bertsolaririk. Emakumeei galdetuz gero, Lujanbio da gustukoena, eta hamarreko zerrendan ere ageri dira Miren Amuriza eta Nerea Ibarzabal. Nola ulertu kuttunen bereizketa hori?

Lujanbio: Niretzako oso esanguratsua izan da datu hori. Emakumeak nire alde daudela entzuten pasa dut bizitza osoa: emakumeei zu gustatzen zatzaizkie, finalean bakarra zarenez beraien ordezkaria zara... Hori ez dut gaizki bizi izan, ardu-raz bai, eta egia da emakume asko nire alde daudela, nirekin identifikatzen direlako. Baina esaten ez dena da beste guztiak, gizonak oro har, gizon bertsolariekin identifikatzen direla. Eta hori ez da ikusten, neutroak direlako.

Alegia, hori esaten denean haxe esan nahi da: emakume bertsozaleak emakume bertsolarien zaleak dira, eta gizon bertsozaleak dira bertsozaleak. Modu neutroan. Hori horrela zela banekien, inork ez esan arren. Orain estatistikan erretratatuta ikusi dugu!

Eta zergatik daude gizonak gizonen alde, nolabait esatearren, eta ez zure alde?

Lujanbio: Beste desoreka bat dagoelako. Emakume bertsozaleok, eta emakumeok oro har, ez dugu arazorik gizon bertsolari batekin identifikatzeko. Ni identifika naiteke Andonirekin edo Ametsekin, adibidez, eta bertsolari moduan gogoko ditudala esan. Gizonezkoak, aldiz, ez dira emakume batekin identifikatzen, normalean. Desoreka sortzen da: emakumeak gai gara gizon nahiz emakume sortzaileekin identifikatzeko, eta gizonak bakarrik gizon sortzaileekin, oro har.

Esparru guztietan pasatzen da hori, jakina. *Berria*-n elkarriketatuei egiten zaizkien galdeketa labor horietan, esaterako, gizonek ez dute inoiz emakume musikari, idazle edo kirolari bat aukeratuko erreferente moduan. Emakumeek, aldiz, emakumeak eta gizonak aipatzen dituzte. Erreferentziaren sortze lan oso zaila dugu hor.

Egaña: Nik zerrenda egingo banu, badakit zer aukeratuko nukeen, gizon izanda ere: Maialen. Eta kirolari gustukoenez galdetuta, igual Maialen Chourraut esango nuke lasai-lasai.

Lujanbio: Egia ere bada bigarren nagoela gizonen hautuen zerrenda horretan. Herenegun arte ezinezkoa zen hori. Aski

emakume bertsolaririk ere ez zegoen... Beste neutroaren konkista bat ere bada.

Amuriza: Horrek txapela irabazi izanarekin ere izango du zerikusia, seguruenik. Dena den, nik uste gizonak ez direla gurekin identifikatzen gure diskurtsoarekin interpelatzeko ditugulako. Ze bertsotan erretratatzeko ditugun gizonak ez dira askotan euren gustukoak izango. Parean jartzen diegu ispilua eta ez da eroso eurentzat, ez da gustagarria. Eta, gainera, etengabe gabiltza atzamarra zaurian sartzen.

«Gizonak ez dira gurekin identifikatzen gure diskurtsoarekin interpelatzeko ditugulako. Parean jartzen diegu ispilua eta ez da eroso eurentzat, ez da gustagarria»
Miren Amuriza

erretratatzeko ditugun gizonak ez dira askotan euren gustukoak izango. Parean jartzen diegu ispilua eta ez da eroso eurentzat, ez da gustagarria. Eta, gainera, etengabe gabiltza atzamarra zaurian sartzen.

Lujanbio: Hori da gure gazte belaunaldiarekiko diferentzia. Guk gazte bezala ez genituela hainbeste interpelatzeko. Diskurtso feminista askoz ere deserosoagoa da.

Plazetan sumatzen duzue hori, ‘errezelo’ hori?

Egaña: Halako datuek erakusten didate ez dudala bertsozalegoa uste bezainbeste ezagutzen. Harrigarria zait jendearen zurruntasuna hainbesterainokoa izatea. Gizonek bertsolari kuttunen Amets izendatzea, ados, noski, Amets izendatu daitekeelako Maialen bezala. Baina generoen zatiketak halako zerikusia izatea, harrigarria bezain kezagarria zait.

Egia ere bada Maialenen onarpena halakoa izan zela. Alegia, bertsotan hasi zenean, «Neska honek potroak zauzkak!» zioten bertsozaleek. Ikuspegi maskulinotik onartzen zitzaion emakumeari kalitate maila.

Amuriza: Gure belaunaldia ere bide beretik sartu gara, baina beste rol batzuk jokatuz. ‘Petroak’ eduki barik, gure rola gehiago izan da ondoan eduki dugun mutilaren osagarri izatea, sedukzio jokoan sartzea, gozotasunetik kantatzea,

sakontasunetik kantatzea... Ez denok, baina bagaude multzotxo bat hortik sartu garenak.

Horrek guztiak du zerikusia zalearen gustuekin, eta hor ere bereizketa: bertsolaritzaz zer duten gustukoen galde-tzerakoan, gizonek umorea, hunkiarazteko gaitasuna eta irudimena azpimarratzen dute. Emakumeek hunkitzea eta irudimena, batez ere.

Lujanbio: Plazan nagusi izan den umorea oso umore jakina izan delako: oso umore erantzulea izan da, askotan oso sexuari lotutakoa eta zakar xamarra. Hori izan da gustagarria. Ni, adibidez, horren parte sentitzen naiz, hor hazi eta ikasi dudalako bertsotan eta hor ikasi dudalako bizitzen eta bizi-rauten. Baina, bertsolari gazteagoak etorri ahala, batez ere emakumeak, beste errealitate bat bistaratu da plazan, kodeak eta erreferentziak aldatuz. Baita umorean ere. Ze, emakume batekin bertsotan hastean, inoiz esan gabeko hitz batzuk esaten hasten zara, inoiz atera gabeko mundu erreferentzial bat plazaratzen duzu, eta baita umorea egiteko beste modu bat ere.

Jakina, hori gertatu da emakume bat baino gehiago egon denean plazan. Ez naiz ni horretan aitzindari sentitzen. Hauek [Miren Amurizak eta bere belaunaldiak] ekarri gaituzte errealitate horretara.

Egaña: Gure mundua izan denez izan dena, orain atzera begira jarrita, faltan sumatzen ditut kantatu ez ditudan gai mor-do bat. Esaterako: «Andoni, 14 urteko neska bat zara. Zure kuadrillako gainontzekoei hilerokoa etorri zaie eta zuri ez». Gai hori ez didate jarri, ezta burutik pasa ere! Eta probatu nahi nuke nire burua gai horietan, bereziki gazte nintzenean. Errealitatearen zati handi batean ez gara probatu eta trebatu. Ez dugu disfrutatu.

Lujanbio: Baina plazak ere ezin zuen orduan gai hori entzun.

Egaña: Bai, ados. Baina orain badaukat galera sentsazio hori.

Amuriza: Bi aldeak dira inportanteak. Plaza zer dagoen entzuteko prest, alde batetik, eta gu ere entzulea nora eramateko

prest gauden, bestetik. Hala ere, hori nola gertatzen den ulertzeko, bereizketa bat egin behar da libreko saioen eta gai jartzaileekin egiten diren saioen artean.

Gai jartzailea ikuspegia zabaltze aldera dagoenean, eta batez ere gertatzen da hori emakumeak direnean, aukera gehiago dugu emakumezkook zein gizonezkook kokaleku berrietatik kantatzeko. Beste askotan, baina, gai jartzailearen ikuspegia mugatuagoa izaten da bertsolariena baino. Gure ardura ere bada hori lantzea: gai jartzaileekin elkartu behar dugu hori guztia nola bizi dugun azaltzeko. Euskal Herriko eta Bizkaiko azken txapelketetan, esaterako, lanketa handia egin dute beraien aldetik, eta saioetan nabaritu egin da.

Libreko saioetan, aldiz, entzulea entzun nahi duena baino hamar zentimetro aurrerago eraman behar du bertsolariak. Gure konfort eremutik ateratzen gara hori egiterakoan, noski, eta txaloa da gure konfort eremua. Baina, guk ere arriskatu behar dugu apur bat, eta txaloa sakrifikatu.

Espazioetan ere bada genero bereizketa. Emakumeek nahiago dituzte txapelketak edo bestelako formatuetako bertso saioak. Gizonezkoen erdiek, ordea, maiteago dituzte bazkari-afari giroko bertso-saioak. Emakumeen herenek soilik aukeratzen dituzte halakoak. Aipatutako gustu eta aldaketa horien baitan ere gertatzen da espazio banaketa?

Amuriza: Dena dago lotuta, bai. Bertso-afari edo bazkariak egiteko gutxitan deitzen diete oraindik bi emakumezkori, seinale gizonezkoen espazioak izaten jarraitzen dutela.

Lujanbio: Elkarte edo herri-afarietan markatuagoa da soziologia. Txapelketan neutroagoa da. Oraindik ere umore eta bertsokera jakin bat egiten den espazioak dira bertso-afari eta bazkariak. Ez denak, jakina, baina badaude ohitura, modu eta gai jakin batzuk.

Egaña: Afaritarako eta janerako garrantzi handia ematen diona seguru asko gizona da. Eta gero, gainera, zure kuadrillako lagunari bertsoa bota eta adarra gogor jotzen badiote...

Oso gizonezkoena da hori. Bertsokera estilo bat gailentzen da giro horietan.

Horregatik berreskuratuko nuke Oihana Bartraren esaldia: «Bertso munduan estatusa ematen du Aian edo Altzon kantatu izanak, eta ez Bilbon edo Santurtzin. Han baloratzen denez garrantzitsua, baloratzen dena da Altzon eta Aian ondo moldatzen den bertsolari klasea». Beraz, gizonak erosoago sentitzen diren formatu horietan ezartzen da bertsolariaren estatusa? Alegia, bertso-afari estiloko bertsokeran moldatzen denak lortuko du estatusa?

Lujanbio: Bertsolaritzaren tradizioa errepresentatzen duten saioak dira, eta, beraz, gizonezkoen espazioa izan dena errepresentatzen duten espazioak dira. Alegia, ez dira hainbeste gizonak eroso dauden tokiak, baizik eta bertsoa beti izan dena errepresentatzen dute, eta hori gizonena izan denez, gizonak eroso daude. Bertsokera horren katedraltxoak dira, eta oraindik ere esango nuke kanoa markatzen dutela. Noski, ez dira bakarrak. Bilboko Santiago plazakoa ere bada, esan bezala.

Egaña: Bilboko Santiago plazakoa ere ez dago Aiako plazatik hain urruti.

«Nire inguruko gizonezkoak ari dira deskolokatu eta kolokatzen saiatzen. Koloka horretan behintzat sentitzen gara, eta hori ona da»
Andoni Egaña

Ikerketak berak dio publikoko emakumezkoek, oro har, gero eta gehiago konektatzen dutela emakume bertsolariekin. Publikoko gizonezkoek ez. Bertsolari kuttunen hautaketa horren lekuko. Aldaketa hori bortxatzeko, gizon bertsozaleekin ekimen eraldatzaileak egitea proposatzen du ikerketak, adibidez.

Egaña: Nire inguruko gizonezkoak ari dira deskolokatu eta kolokatzen saiatzen. Koloka horretan behintzat sentitzen gara,

eta hori ona da. Nik niretik hitz egin dezaket, noski, eta pertsonalki aberasgarria zait, gauzak planteatzeko dizkizulako. Esaterako, ni pribilegio tokietatik abiatu naiz, ados, egia, eta ez nintzen kontziente izan esan didaten arte. Baina ni ere pribilegiatueta ez naiz pribilegiatuena izan, nik ere bizi izan dut ertzekotasuna. Horregatik, ertzean sentitu direla kontatzen dituztenean eta zu noizbait ertzean sentitu bazara, segituan ulertzen duzu. Ona da interpelazio hori. Gero hori modu antolatuan egin edo ez... jendartera permeablea denak sentitzen du hori.

Amuriza: Nik fokua bertso-eskoletan ipiniko nuke. Gutxieneko batzuk finkatu beharko lirateke, eta hori ez da egiten. Ze, publikoa aldatuko bada, astiro-astiro aldatuko da, eta zenbat eta gizonezko gehiago egon beste diskurtso batzuekin, hobeto. Bertso-eskoletako irakasleek eragin dezakete horretan. Baina hutsunea dago hor.

Lujanbio: Urruti xamar ikusten dut aldaketa hori. Egunero koan egiten den dosi txikietako eragin hori errealistagoa zait antolatzea baino. Banan-banakotik, talde txikietatik eta Elkartetik etorriko da aldaketa. Ikusteko dago, gainera, jendea prest ote dagoen horretarako, eta ea ez den desprestigiaturik feminizatu delako, inoiz berdinzaleagoa bada.

Hala ere, ekintza eraldatzailea gertatzen ari dela esango nuke. Ez antolatua, baina gertatzen ari da. Izugarri aldatu da plaza, bere erresistentzia guztiekin. Gogoeta eta autokritika egiten ari gara, elkar kutsatzen, kritikatzeko, probatzen... Gure zortea da etengabe elkarrekin gaudela eta horrek egitea dakar. Ez akaso nahi bezain azkar. Egia da antolatuta azkarrago aurreratuko litzatekeela. Baina ez dakit ere hori nola antolatu beharko litzatekeen.

ESTEREOTIPOAK, BERTSOLARI 'ESPEZIALISTAK'

Ikerketako elkarrizketatuetako batek honela dio: «Bertsolari bakoitzak kolore bat dauka eta kolore horretatik

ateratzen denean jendeak ez du identifikatzen, jendeak ez du erantzuten». Nekez txalotuko zaitu entzuleak espero ez duena entzuten badu zure ahotik? Nola bizi duzue zuek hori, plaza are gehiago dibertsifikatu den honetan?

Lujanbio: Aho biko labanak dira etiketak. Batetik, jendeak zu deszifra zaitzan eta zuk esaten duzunak indarra izan dezan, behar duzu estereotipo bat, rol bat. Jendeak errekonozitu behar zaitu zaletasun batzuekin, estetika batekin, ideologia batekin..., esaten duzunak hortik izango duelako indarra. Beste kontu bat da rol hori itogarri bihurtzen zaizunean. Adibidez, beti ehizari buruz kantatzea eskatzen badizute eta bestelako gaietara buruz ere kantatu nahi baduzu. Gai-jartzailerek eta jendeak bai, baina norberak ere egin behar du bere borroka. Nik hala sentitu nuen, norbere ardura artistikoa eta norbere autoexijentzia kreatiboa dela. Errua ez dela bakarrik bestearena. Ez da erraza, komunikazioa sakrifikatu behar duzulako askotan, eta jendeak ez du apreziatzen, ez zuelako espero. Baina, lanketa egiten baduzu, azkenean jendeak ulertuko du. Nik behintzat horrela bizi izan dut.

Baina hori egiteko aukera izateko plaza asko egin behar dira eta oso gutxi zarete plaza asko egiten dituzuenak.

Lujanbio: Hori ere egia da. Gehiago kostatuko zaizu, baina egin egin dezakezu. Ze plaza gutxi izateak ere esan nahi du zure eskola ez dela hain gogorra. Plaza askotan zabiltzanean estereotipoa ere indartzen baita.

Egaña: Bai, inertiak irensten zaituelako. Baina, era berean, aldaketa ariketa hori egiteko plaza maiztasun bat behar da. Bestela oso zaila da.

Miren, zuk zeuk ere borrokatu duzu gozotasun irudiaren edo alabaren rolaren kontra, esaterako, *Kontrako eztaarrik* liburuan diozunez. Nola bizi izan duzu hori?

Amuriza: Iristen da momentu bat zeure buruaren kontra errebelatzen zarena: proiektatu nahi duzuna eta proiektatzen

duzuna bat ez datozelako. Baina estereotipo guztiek daukate norberetik zerbait eta horiek ere irakurtzen jakin behar da. Esaterako, ni hain 'gozo' ikusten banaute, zerbaitegatik izango da, ez? Batzuetan zaila izaten da, baina errebisiorako erabili behar dituzu jendearen aurreiritziak. Zer gustatzen zaizun, zer ez, non etiketatu zaituzten, zergatik... Norberak egin behar du bere burua berrasmatzeko ahalegina. Beti ere kontziente izanda bertsolari gutxientzako dagoela espazioa, eta saio batek ere ematen duela ematen duena. Baina, soineko hori txiki geratzen zaizunean, zure lana ere bada muga horiek zabaltzen saiatzea. Esaten duzuketik eta esan nahi duzunera ahalik eta tarte estuena izatea da helburua.

Egaña: Printza gehiago gara garena baino. Nik bertso-saio ona egiten dut naizen Andonirik gehienak azaltzen ditudanean. Badago Andoni kabroi bat, Andoni nostalgiko bat, Andoni filosofo bat... Guztiok dauzkagu aurpegi bat baino gehiago. Eta zenbat eta aurpegi gehiago azaldu, saioa hobea izango da, nire ustez. Poliedrotasun hori behar da.

Lujanbio: Estereotipoa ere aldatzen da, gainera. Horregatik ez da behin irabazi eta bukatzen den borroka. Jon Maiak beti esaten du bera bertsolari politikoa zela hasieran, gero sentikorra eta poeta, eta orain pailzoa dela. Aspertu ere egiten zara zure buruaz, eta zure buruaren kontra hasten zara. Ukazioa ere bada, ez bakarrik estereotipoarekiko, baita egin nahi duzunarekiko ere. Zerbaiten bila zoaz, eta zenbat eta hurbilago, aspertu eta beste zerbaiten bila zoaz. Horrela etengabe.

Ikerketako proposamenetako bat ere honakoa da, bereziki gazteei begira: «Estilokako bertsolariak gehiago edukiko bagenitu, beharbada erreleboa errazagoa litzateke». **Alegia, espezializatutako bertsolariak beharko dira gazteenkin bat egiteko?**

Egaña: Kontzeptu gisa akaso, baina gero praktikan zenbat olagarro beso eduki genitzake...!

Lujanbio: Gainera, gure balio handienetakoa da plaza guztietan nahasian gabiltzala, eta ederra da hori. Gaur Feministaldian kantatuko dut, bihar egun pasako saioetan ibiliko naiz, etzi Bilboko Guggenheimen... Horregatik, erreparo pixka bat ematen dit espezializazioarena entzuteak, aberasgarria ere izan litekeen arren.

Egaña: Espezializazioak sentsibilizazioarekin zerikusia baldin badu, bai. Jakintzekin zerikusia baldin badu, ez. Murrera eramanez, esaterako, ez zait batere interesatzen saio medikoetarako bertsolari espezializatuak izatea.

Amuriza: Bat nator, baina errealitatea da gutxiengoa zaretela gaur Guggenheimen eta bihar ermita atarian aritzen zaretanak. Espezializazioarena gehiago lotzen dut publikoaren eta plazaren dibertsifikazioarekin. Horregatik, bertsolariengan baino plazan edo zirkuituetan jarriko nuke fokua espezializazioaz hitz egiterakoan.

Lujanbio: Giro ezberdinetako zirkuituak egotea ondo dago, espazio diferente gehiago egongo direlako: ehiza elkarteetako zirkuitua eta Abetxukuko bertso-rap saioa, adibidez. Baina, ez daitezela zirkuitu horietan beti batzuk ibili. Nahastea da inportantea, nahiz eta beti batzuk gehiago egongo diren leku jakin batzuetan besteak baino, eta alderantziz.

«Giro ezberdinetako zirkuituak egotea ondo dago, espazio diferente gehiago egongo direlako. Baina, ez daitezela zirkuitu horietan beti batzuk ibili. Nahastea da inportantea»

Maialen Lujanbio

GAZTEAK BADATOZ, NOLA DA KONTUA

Gazteak aipatuta, ikerketak bertsolaritza mugimenduaren honako kezka plazaratzen du: zalantza dago ea belaunaldi

gazteak bertsolaritzaren proiektu soziokulturalean integratuko diren edo ez. Zuek baduzue kezka hori?

Egaña: Herri ekimenetan erreleboarena da betiko kezketako bat. Baina, Bertsozale Elkartetik egin dugun azken gogoetaldian ikusi denez, badirudi gazteak badatozela.

Lujanbio: Bai, ze azken gogoetaldiko bi topaketetan ehundik gora pertsona elkartu ginen asteburu pasa, eta horietatik gehienak gazteak ziren. Horrek izugarritzko argazkia ematen digu: mugimendu bizia da bertsolaritza, jendetsua, belaualdi artekoa eta baita gaztea ere. Errealitate horri heltzen badiogu, itxaropenerako motiboak dauzkagu. Oinarria badaukagu, behintzat.

Beñat Gaztelumendi bertsolariak ere antzeko argazkia irudikatu zuen, ikerketa aztertzeke Durangoko Azokan egin-dako mahai-inguruan. Orain gazte horiei ardurak eman behar zaizkiela gaineratu zuen. Ados?

Egaña: Gazteei ardura ematearena beti ondo atera da Elkartean.

Lujanbio: Nik ere bizi izan dut hori gazte bezala. Elkartea ausera eta eskuzabala izan da horretan. Kanpotik ikara emango luketen erabakiak hartu ditu Elkarreak, eta gazteei eman zaizkie ardurak. Esaterako, Bertso Eguna antolatzearena. Eta ondo funtzionatu izan du. Orain berriz elikatu behar dugu sare hori Elkartean eta lan dinamiketan integratu daitezen. Gero, badakigu egoera zein den sozialki. Militantzia ez da go bere onenean...

Egaña: Herri ekimeneko beste hainbat talderi gertatzen zaiona gertatzen zaigu guri ere. Orain arte ondo funtzionatu du aurrezki kutxa batean lan egin eta arratsaldean guretzat lan egin duen pertsonaren figurak. Baina hori aldatu da. 1980ko hamarkadan lana sakratua zen, eta aisi tarteak ez ziren existitzen. Orain aisia sakralizatu dugu, eta ea zein joaten den Bertsozale Elkartera orduak eta orduak sartzera. Baina, hala ere, etortzen da jendea.

Aisiaren sakralizazioaz gain, gazteak gero eta prekarioago daude, militantziarako denbora eskasarekin. Boluntarioaren figura hori, ordea, oso inportantea izan da eta da Bertsozale Elkartearentzat. Zer egin, beraz?

Lujanbio: Elkarateak, izango bada, borondatezko jendearen eta mugimenduaren elkartea izan beharko du, mugimendua aurrera eramateko lanean.

Baina, akaso euskalgintzako eta kulturgintzako beste esparru batzuk ez bezala, baikor izateko moduan gaude. Bertso-laritzea espero ez zen lekuan baitago, jendetsua da, eta jende gaztearentzat mundu eta proiektu erakargarria da. Guk ere jokia zabaldu eta jende horrek parte har dezan saiatu behar dugu.

Amuriza: Elkaratean oraindik gutxiago izango dira, behar-bada. Baina bertsoaren mugimendua osotasunean hartuta, gazte jendea badabil. Horretan baikorra naiz. Gainera, bertso udalekuak horretarako klabea izan direla uste dut. Azken urteotan hortik pasatu diren belaunaldiak oso kohesionatuta datoz eta Euskal Herri osoko kidez osatuak dira. Elkarateak gaztetxoekin eginiko saretze lanak emango du berea.

ETORKIZUNA, ZAHARTUZ ETA BERRITUZ

Bertsolari moduan plazan nola zahartu ere bada *Kontrako ezta* liburuan plazaratzen den beste kezketako bat. Are gehiago emakume bertsolarien kasuan. Zahartzaroa desprestigiatuta dagoelako. Nola ikusten duzue zuen bu-rua etorkizunean?

Egaña: Edadeko gizon bertsolariak ikusi ditugu plazan, baina hori ere aldatzen ari da, bertso-eskolen onura nabarmena delako. Piramidearen oinarria zenbat eta zabalagoa izan, erpina lehenago bukatzen baita. Euskal Herriko Txapelketa Nagusietan, adibidez, apenas dago 45 urtetik gorako bertsolaririk.

Baina, era berean, azken urteetako zaharrenetako izan da finala, batezbestekoari begira.

Egaña: Bai finalean eta baita finalerdietan ere, gora doa bertsolarien batez besteko adina. Inoiz baino zaharragoak dira. Belaunaldi oso bat dagoelako hurrengo belaunaldia 'oztopatzen'. Egun ez dugu ikusiko 19 urteko bat final batean, esaterako. Eta lehen hala zen. 1986ko txapelketan Jon Sarasuak 19 urte zituen. 1994ko txapelketan Unai Iturriagak 20 urte, 1997an Maialen Lujanbiok 21 urte, eta 2001ekoan Sustrai Colinak 19 urte. Orain, belaunaldi bakoitzak tapoi handiagoa egiten dio hurrengoari, belaunaldi bakoitzean bertsolari on mordoxka bat dagoelako.

Egoera hori onuragarria da ala kaltegarria?

Lujanbio: Pazientzia eduki behar da. Egungo bertsolariak ez dezala pentsa 20 urterekin punta-puntan ibili behar duenik, ze igual bere jarduna interesanteagoa da 30 urterekin 20rekin baino. Lehen gertatzen zena zen arraroa. Ni neu garaia baino lehenago plazaratu nintzela sentitu nuen. Gu oso gazte hasi ginen, Andoniren belaunaldira arte hamar bat urteko zuloa zegoelako. Eta atzo arte aritu gara bertsolari gaztearena egiten.

Akaso egokiena da 20 bat urterekin plazaratu, 30 urterekin txapelketetan puntara iritsi, eta 40rekin goia jotzea, esatera. Nik neuk orain gehiago dut esateko 20 urte nituenean baino. Gu orain gaude interesanteen, inoiz izatekotan.

Egaña: Pentsa, Maialen, zu hasi zinuenean nik 30 urte neuzkan.

Baina, atzeratze horrek ere ba-

du prestigioarekin zerikusia, gauza batean zenbat eta errazago abiatzen zarenean, orduan eta zailagoa baita goraino iristen. Gure garaian oso zaila zen abiatzea. Ez zegoen bertso-eskolarik, eta asko gustatu behar zitzaizun bertsotan jarduteko. Hori

«Gaur egun abiatzea
errazagoa da,
bertso-eskoletatik
asko abiatzen dira.

Baina, gehiago direnez,
zailagoa da gora iristea»

Andoni Egaña

bai, gora iristea errazagoa zen, tartean jende gutxi zegoelako. Gaur egun abiatzea errazagoa da, bertso-eskoletatik asko abiatzen dira. Baina, gehiago direnez, zailagoa da gora iristea.

Amuriza: Atzeratze hori pausatzea ona da. Bestela, ematen du 20 urterekin lehertu ezean ez duzula bertsotan zereginik. Txapelketetan ere berdin beharko luke. Eta zergatik ez da inor bertsotan hasiko 26-28 urterekin? Abiapuntu berri bat gehiago litzateke, kokapen diferente bat. Hala ere, Maialen, zuen belaunaldiak txapelketa uzten duenean, bat-batean beste zulo bat egongo da.

Txapelketak utzita, beste plazetan du lekua bertsolariak, noski. Baina adinean gora, ez dago emakume bertsolari edadeturik.

Egaña: Irudikatzeko dago hori. Ez daukagu erreferenterik, emakume bertsolariak izan baditugu ere.

Amuriza: Interesantea litzateke emakume horiei galdetzea ea beraiek utzi zuten plaza edo plazak utzi zituen beraiek. Ea hautu bat izan zen edo motibo ezberdinengatik ‘funtzionatzen’ ez zutelako geratu ziren plazatik kanpo. Gaur egun gutako edonork plaza uztea erabakiko balu, seguruenik kolektiboki ere egingo genuke gogoeta zergatiez. Duela urte batzuk ez dut uste hala izango zenik. Ez legoke gaizki bertsotan ibilitako emakumeei hori galdetu eta plazetara itzultzeko animatzea, bigarren aukera bat ematea, apurka desagertu direlako.

Eta nola eskaini plaza, eskaini behar bazaie?

Egaña: Jende hori ezagutzen dugu, gure inguruan dabil. Plazan ez, baina Bertsozale Elkartean lanean jarraitzen dute edo saioak antolatzen dituzte. Mugimenduko parte dira. Ariketa hori egin nahi ote duten, hau da, ea baduten gogorik analizatzeko zergatik utzi zuten plaza, hori beste kontu bat da.

Lujanbio: Bertsolariaren bizimodua gogorra ere bada, hori ere ez dugu ahaztu behar. Eta erretiratu bazara, beste

bizimodu batera ohitu bazara, bueltatzea zaila da. Baina, igual noizean behin plazan aritzeko aukera izatearekin ados nago.

Amuriza: Dena ez da beltz eta zuri. Oso zaila da utzi eta asteburuetakoa martxara bueltatzea. Baina erdibideko aukera asko aurki litezke, bai kopuru aldetik eta bai saio moten aldetik ere. Horregatik behar dugu beste zirkuitu jasangarriago bat.

Lujanbio: Nik nire burua imajina dezaket etorkizunean bertsoetan. Egia da nik ez daukadala haurrik, eta akaso beste profil bateko emakume batek, ez dakit zer ordutegirekin eta ez dakit zer esaten..., nekez. Baina, niri bereziki interesgarria egiten zait jarraitzea, diskurtsiboki eta bizipen aldetik. Ze 27 urte daramatzat plazan, eta oso interesantea da ikustea nola aldatuz doan norbere rola: gizon helduekin zegoen neska gaztea izatetik, gizon gazteekin dagoen emakume heldua izatera pasa naiz. Eta neska gazteekin ari den andre gaztea izatera. Horrek aldaketa handia ekartzen du elkarrizketetan eta roletan. Bat-batean nire burua topatzen dut beste tokietan, mutil edo neska gazte bati beste zer edo zer esaten. Beraz, aurrera egin ahala, rol berri pilo bat daukazu deskubritzeko. Nire andre heldutasun kreatiboa ederra izan daiteke.

Gero beste kontua izango da hori nola ikusten den kanpotik, zenbat espaziotan, eta indarrik izango ote dudan nik.

Egaña: [kantari] *Neskazahar bat tentatzen hasi naiz lehen-guan...*

Amuriza / Lujanbio: Kar, kar...

Bien bitartean, zuek zahartzen eta bertsolaritzak sendo jarrai dezan, bi jomuga zehaztu ditu ikerketak: gazteen eta feminismoaren artikulazioa; alegia, bi ardatz horien integrazioa beharrezkoa izango da bertsolaritzak aurrera egin dezan.

Egaña: Elkartearen mapa osoa buruan edukitzea ere garrantzitsua izango da. Zortez edo senez, elkarreragina zuen sistema oso bat asmatu genuen. Transmisorako garrantzitsuak dira bertso-eskolak, esaterako, baina era berean zerikusia

dute hedapenarekin, ikerketarekin, sortu genuen enpresarekin... Bertso udalekuak sortu genituenean, beste hainbeste; beste esparru guztietan eragiteko sortu genituen. Eta ikusi da eragina izan baduela. Osotasun horri eusten diogun bitartean, mapa hori buruan garbi eduki eta elkarreragina dutela sinisten badugu, jarraituko dugu.

Beste behin erakutsi duzuen autoanalisirako eta kritikarako gaitasunak ere lagundu lezake horretan. Ikerketa, horren lekuko. Jarrera hori ez da ohikoena bestelako kultur adierazpideetan.

Lujanbio: Autokritiketan, horretan ez dugu huts egingo!

Egaña: Ez, ez! Hiperkritikoak gara!

Lujanbio: Ez dut inor gutxietsi nahi eta ez da gure buruari loreak botatzearren, baina, ez dagokigun arren, euskal kulturaren abangoardia garelako esango nuke. Bertsolaritzari ez zegokion aitzindari izatea Euskal Herrian. Dimentsioagatik, jardun moduagatik, prestigioagatik... Gaitasun horrek gure osasuna adierazten du, baina baita besteen antolakuntza eza edo ezina ere. Nahiago nuke beste denak ere antolakuntza, gogoeta eta saretze maila horretan baleude. Hobeto joango litzaiguke herri bezala. 🌊